

внутрішньої безпеки органів внутрішніх справ.

Висновок. Отже, здійснивши історично-правовий аналіз організації, становлення та підрозділів внутрішньої безпеки органів внутрішніх справ у післявоєнний період, ми вважаємо, що ефективність діяльності централізованої системи органів внутрішніх справ України залежить не тільки від підрозділів внутрішньої безпеки. Також стан законності та правопорядку в державі визначається не виключно діяльністю органів внутрішніх справ, але і рядом інших об'єктивних факторів — політичних, соціальних, економічних, культурних і т.п. Органи внутрішніх справ об'єктивно не можуть відповідати абсолютно за всі соціальні процеси та зміни в суспільстві. Тому, на етапі реформування та оптимізації органів внутрішніх справ України обов'язковим є врахування всієї системи факторів, які визначають рівень законності та правопорядку. Особливої уваги варто приділити іншим правоохоронним та державним органам, напрями діяльності яких спрямовані на забезпечення законності та правопорядку у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія органів внутрішніх справ. — Кіровоград: «Імекс ЛТД». — 2003. — 236 с.
2. Полиция и милиция России: страницы истории. — М., 1996. — 703 с.

УДК 343.21

Денега О. П., старший помічник заступника
Генерального прокурора України

Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за суб'єктивною стороною

Надано визначення поняття суб'єктивної сторони незаконного збагачення. Проаналізовано зміст та основні елементи суб'єктивної сторони незаконного збагачення.

Ключові слова: суб'єктивна сторона, вина, мотив, мета, емоційний стан, незаконне збагачення.

Дано определение понятия субъективной стороны незаконного обогащения. Проанализировано содержание и основные элементы субъективной стороны незаконного обогащения.

Ключевые слова: субъективная сторона, вина, мотив, цель, эмоциональное состояние, незаконное обогащение.

Provided the definition of subjective side of illicit enrichment. Analyzed the content and basic elements of subjective side of illicit enrichment.

Keywords: subjective side, the wine, the motive, the aim, emotional state, illegal enrichment.

Актуальність теми. Суб'єктивна сторона є одним з чотирьох елементів складу злочину і відіграє вкрай важливу роль як під час кримінально-правової кваліфікації злочинного діяння так і при розслідування та притягнення особи злочинця до кримінальної відповідальності. Доведеність вини особи у вчиненому злочину є умовою для притягнення до кримінальної відповідальності. Відсутність вини вважається відсутністю складу злочину в діянні особи.

Суб'єктивна сторона незаконного збагачення відображає внутрішній стан особи

злочинця, вказує на рівень суспільної небезпеки такої особи. Зокрема для його виявлення, крім вини, необхідно встановити і мотив, мету та емоційний стан суб'єкта злочину, що сприятиме повноті та всебічності розгляду даної категорії справ. Крім цього, з огляду на суспільну значимість здійснюваних суб'єктами злочину функцій, наукові розробки у сфері суб'єктивної сторони незаконного збагачення, будуть мати не заміниме значення у розробці антикорупційних заходів в нашій державі. Без наявності складу злочину незаконного збагачення система кримінально-правової охорони правопорядку у сфері діяльності публічної адміністрації була б не повною. Саме це детермінує необхідність у здійсненні комплексного дослідження всіх аспектів даного складу злочину, зокрема його суб'єктивної сторони.

Стан наукового дослідження. Серед дослідників, які досліджували незаконне збагачення можна виділити наступних вчених: П.П. Андрушко, В.М. Борков, Л.П. Брич, С.В. Гізімчук, О.О. Дудоров, В.М. Киричко, М.В. Кочеров, В.Н. Кубальський, В.І. Тютюгін, Є.Л. Стрельцов, М.І. Хавронюк та інші. Дані праці містять значний новаторський потенціал, проте у них відсутній комплексний аналіз суб'єктивної сторони аналізованого складу злочину.

Метою статті є дослідження питань сутності кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за суб'єктивною стороною.

Виклад основного матеріалу. Незаконне збагачення як склад злочину в сучасному його вигляді було сформульовано зовсім недавно. Тому більшість теоретико-практичних рекомендацій, що стосуються незаконного збагачення втратили свою актуальність та потребують актуалізації. Окрім цього в кримінально-правовій доктрині, на нашу думку, не достатньо уваги було приділено суб'єктивній стороні незаконного збагачення, що, по-перше, спричинило відсутність належних методологічних основ для органів досудового розслідування, по-друге, викликало наявність прогалини в теоретичних знаннях. виправити такий стан справ покликане наше дослідження.

На нашу думку суб'єктивна сторона незаконного збагачення — це психологічно-вольовий стан особи, який включає також її емоційний стан та мотивацію, під час готування та вчинення даного злочину та/або його окремих епізодів, а також даний стан характеризує внутрішньо-психологічне ставлення особи до даного злочину. Крім цього зазначимо, що установлення наявності суб'єктивної сторони є обов'язковим для притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення та кримінально-правової кваліфікації цього діяння.

Суб'єктивна сторона незаконного збагачення містить в собі певні елементи. На думку Р.В. Вереші, суб'єктивну сторону злочину характеризують її ознаки — вина, мотив і мета. Ці ознаки тісно пов'язані між собою та мають важливе значення для встановлення характеру і ступеню суспільної небезпечності, а також караності злочину [1, с. 94]. Вказана теза вченого є обґрунтованою і цілком має право на існування. Проте з приводу елементів незаконного збагачення це не є єдиною загальноприйнятою думкою. Наприклад, П.Л. Фріс, крім наведених ознак, визначає ще й емоційний стан [2, с. 123]. Цю тезу підтримують С. І. Нікулін [3, с. 61], Є.Л. Стрельцов [4, с. 114], Ю.В. Александров, В.А. Клименко [5, с. 115] та багато інших. Погоджуємось з думкою вченого з цього приводу. Наголосимо, що відповідна думка є широко прийнятою та новаторською. Тому в подальшому будемо виділяти саме чотири елементи суб'єктивної сторони, оскільки, на нашу думку, емоційний стан є самостійним елементом в складі злочину і може виступати навіть обов'язковим окремим елементом при кримінально-правовій кваліфікації деяких

злочинів. Проте, зазвичай, емоційний стан є факультативним елементом злочину та може враховуватися судом при повному та всебічному розгляді справи.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що суб'єктивна сторона незаконного збагачення включає в себе такі елементи як вина, мотив, мета та емоційний стан особи. Вказані елементи є самостійними з точки зору кримінально-правової доктрини та задля повноти дослідження всіх обставин злочину, кожен з них повинен бути дослідженим органами досудового розслідування та судом.

Основним обов'язковим у всіх випадках елементом суб'єктивної сторони складу злочину є вина, відсутність якої виключає злочинність діяння особи та в свою чергу виключає наявність всього складу злочину, унеможливаючи при цьому кримінально-правову кваліфікацію конкретного діяння судом.

Проаналізувавши диспозицію ст. 368-2 незаконного збагачення, можна зробити висновок про те, що обов'язковим елементом суб'єктивної сторони даного складу злочину є вина, яка безпосередньо впливає на можливість кримінально-правової кваліфікації даного діяння. Натомість мотив, мета та емоційний стан особи є факультативними елементами даного складу злочину, і на кримінально-правову кваліфікацію незаконного збагачення безпосереднього впливу не має.

В.О. Навроцький зазначає, що будь-який злочин вчинюється не лише винно (умисно або необережно) – винний діє з тією чи іншою метою, керується певним мотивом, перебуває у відповідному емоційному стані [6, с. 269]. Відповідне твердження є цілком вірним, оскільки інші наведені елементи відмінні від вини присутні в суб'єктивній стороні складу злочину, проте останні можуть не мати прямого впливу на кримінально-правову кваліфікацію, але завжди присутні у кожному злочині як факультативні елементи. Так здійснюючи незаконне збагачення особа керується певним мотивом, бажає досягнути певну мету та знаходиться у конкретному емоційному стані, включаючи стан цинічного емоційного спокою. Задля комплексності дослідження відповідних елементів, необхідно визначити суть інших елементів суб'єктивної сторони незаконного збагачення.

Деякі науковці зазначають, що мотиви можуть мати різний характер, виділяючи серед них низькі (наприклад, користь, помста, хуліганський); такі, що не мають низького характеру (наприклад, жалість, співчуття, прагнення допомогти іншій людині та ін.) [7, с. 174]. Наприклад, П.С. Дагель запропонував таку класифікацію мотивів:

1) суспільно-негативні (низькі) мотиви злочину – це ті, які завжди, в будь-якому випадку, антисоціальні, негідницькі і засуджуються всім суспільством (корисливі; хуліганські; помсти за правомірну діяльність; національної, расової, релігійної ворожнечі чи розбрату; сексуальні тощо);

2) суспільно-нейтральні мотиви злочину (прагнення задовольнити природні потреби; образа у зв'язку з діями потерпілого або інших осіб; сором; захоплення якимись предметами або діяльністю, що не має низького характеру, тощо);

3) суспільно-позитивні (мотив захисту; бажання допомогти потерпілому; співчуття; бажання виконати службовий наказ чи доручення тощо) [8, с. 272].

Хоча це і суб'єктивна класифікація, проте здійснення незаконного збагачення, виходячи із наведеної думки вчених буде відноситись до низького характеру мотивів – корисливості, хоча можливі і інші мотиви. На нашу думку, визначити єдиний мотив досить складно, оскільки часто при вчиненні одного злочину особа може мати різні комбіновані мотиви. При розгляді справ про незаконне збагачення Суду необхідно дослідити та визначити мотиви вчинення злочину та врахувати їх при призначенні покарання.

Підсумовуючи можна зазначити, що мотив незаконного збагачення як елемент суб'єктивної сторони складу злочину не впливає на кримінально-правову кваліфікацію даного злочину, проте завжди присутній як факультативний елемент суб'єктивної сторони даного злочину та оцінюється судом, оскільки впливає на призначення покарання винній особі.

Таким чином, мотив незаконного збагачення як елемент суб'єктивної сторони складу злочину — сукупність вольових та інтелектуальних елементів свідомості суб'єкта незаконного збагачення, наявних щодо даного злочинного діяння, які детерміновані системою зовнішніх та внутрішніх факторів і спрямовують особу на здійснення даного діяння. Окреслений мотив злочину, як вже зазначалося, є факультативним елементом для кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення за суб'єктивною стороною. Проте не варто недооцінювати лише з огляду на факультативність мотиву при кримінально-правовій кваліфікації, оскільки останній має незамінне кримінально-правове та кримінологічне значення.

Наступним елементом суб'єктивної сторони незаконного збагачення як і будь-якого іншого злочину є мета. В тлумачному словнику метою визначається те, що необхідно здійснити [9]. Вчені в галузі кримінального права надають наступні визначення досліджуваній категорії. Мета — це уявлення про бажаний результат, якого прагне досягти особа, що визначає спрямованість діяння [7, с. 173]. Мета злочину — це явна модель майбутнього результату, те, що до чого прагне особа, вчиняючи злочин [10, с. 147]. Метою злочину вченими визнається уявлення про його суспільно небезпечний наслідок, про ту шкоду, що, як усвідомлює винний, настане для охоронюваних кримінальним законом відносин і яка, проте, є для нього бажаною [7, с. 173]. Цілком погоджуємось з наведеними судженнями про мету злочину. Варто зазначити, що мета незаконного збагачення може бути різною — як конкретизованою (отримання конкретного бажаного майна) так і розмитою (покращити свій незадовільний матеріальний стан). Варто зазначити, що конкретна мета притаманна злочинам з прямим умислом і не є обов'язковою для злочинів, щодо яких суб'єктивна сторона характеризується непрямим умислом чи будь-якою формою необережності. При цьому мета вчинення таких злочинів може бути очевидною чи прихованою, стійкою чи такою, що виникла раптово.

Обов'язковими ознаками мотив та мета виступають у тих випадках, коли законодавець передбачає їх у диспозиціях статей: або прямо вказує на них, або вони однозначно впливають із характеру діяння [7, с. 174]. Погоджуємось із вказаною тезою. При цьому можна зробити висновок, що мета в незаконному збагаченні однозначно впливає із характеру діяння, а саме — набуття активів у значному розмірі. При цьому відповідну мету можна однойменно охарактеризувати як і назву злочину — незаконне збагачення.

Таким чином можна з впевненістю стверджувати, що мета в незаконному збагаченні є завжди присутня, проте не можна не звернути увагу на те, що мета може і не бути конкретно вираженою, мати розмитий характер. Тому приходимо до висновку, що в досліджуваному злочині мета та її визначеність де термінується мотивом суб'єкта. Підсумовуючи зазначимо, що мета незаконного збагачення як елемент суб'єктивної сторони складу злочину — чітка вольова та емоційна спрямованість суб'єкта злочину на досягнення бажаного результату злочинного діяння, що поставлена під час готування та вчинення даного злочину, та визначає ціль, з якою вчиняється злочин.

Останнім елементом суб'єктивної сторони незаконного збагачення є емоційний стан

особи. А.В. Савченко визначає емоційний стан наступним чином: емоційний стан — емоції, які впливають на характер суспільної небезпеки діяння [11, с. 51]. Відповідне визначення є лаконічним, проте не можемо погодитись з ним. На нашу думку, сам по собі емоційний стан не може бути підставою для визначення суспільної небезпеки самого злочинного діяння. Натомість він може характеризувати ступінь суспільної небезпеки особи-злочинця і, відповідно, враховуватись при призначенні покарання винній особі.

Вважаємо за необхідне надати власне авторське визначення даного поняття. Так, емоційний стан суб'єкта незаконного збагачення — факультативний елемент суб'єктивної сторони складу даного злочину, який є сукупністю емоційних явищ, які присутні в суб'єкта злочину на стадії готування та вчинення незаконного збагачення та пов'язані стійким зв'язком з іншими елементами суб'єктивної сторони даного злочину, а також з самим діянням. Емоційний стан не впливає безпосередньо на кримінально-правову кваліфікацію незаконного збагачення, проте характеризує суспільну небезпеку особи-злочинця, досліджується судом та береться до уваги при призначенні покарання винній особі.

Щодо наявності у суб'єкта незаконного збагачення можливості передбачити суспільно небезпечні наслідки даного діяння та бажання їх настання, можна стверджувати, що відповідна можливість у цих осіб наявна. Так здійснюючи діяння щодо набуття активів у значному розмірі, особа зазвичай має можливість передбачити наслідки таких дій, або бездіяльності. При цьому варто звернути увагу, що об'єктивна сторона незаконного збагачення не встановлює як обов'язковий елемент даного діяння суспільно небезпечні наслідки, проте останні при вчинення відповідного злочину завжди мають місце і є факультативним елементом об'єктивної сторони. При цьому в даному випадку, на нашу думку, доцільно розуміти суспільно небезпечні наслідки в широкому розумінні.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що незаконне збагачення зазвичай характеризується прямим умислом який є формою вини як елементу суб'єктивної сторони складу злочину.

Цікавою з теоретичної точки зору є можливість здійснення досліджуваного складу злочину таким чином, щоб його суб'єктивна сторона характеризувалася виною у формі необережності. Будемо аналізувати такий випадок задля методологічної доцільності як у формі злочинної самовпевненості так і у формі злочинної недбалості разом.

Багато вчених зазначали, що вина особи, яка вчинила незаконне збагачення, може характеризуватися лише умислом [12, с. 825]. Проте вказане дослідження було здійснено на основі ще старої редакції ст. 368-2 Кримінального Кодексу України, яка містила кардинально інший склад злочину, а тому не будемо оцінювати вірність відповідної тези.

Таким чином нами доведено, що суб'єктивна сторона незаконного збагачення може характеризуватися не лише умислом, а й у формі необережності, при цьому необережність може проявлятися як у формі злочинної самовпевненості так і у формі злочинної недбалості.

Підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити висновок про те, що суб'єктивна сторона незаконного збагачення є важливим та обов'язковим елементом даного складу злочину.

Обов'язковим елементом суб'єктивної сторони цього злочину є вина, без наявності якої буде неможливе притягнення особи до кримінальної відповідальності, більше того, буде відсутнім склад злочину загалом. Факультативними елементами незаконного збагачення будуть мотив, мета та емоційний стан особи — суб'єкта злочину. При цьому в міру формулювання диспозиції аналізованої статті, можна зробити висновок,

що мета як елемент суб'єктивної сторони складу злочину у незаконному збагаченні буде в переважній більшості конкретних злочинів присутня. Мотив, мета та емоційний стан особи, а також форма вини (не плутати з фактом наявності вини) не впливають безпосередньо на кримінально-правову кваліфікацію незаконного збагачення, проте повинні бути дослідженими судом, який розглядає справу про незаконне збагачення, та бути врахованими при призначенні винній особі покарання.

Вина суб'єкта незаконного збагачення може проявлятися не лише в формі прямого умислу, а й в деяких випадках, бути наявною у формі непрямого умислу, злочинної недбалості та злочинної необережності. Ці обставини також повинні бути враховані правозастосовчими органами.

Висновок. З наведеного випливає, що суб'єктивна сторона незаконного збагачення характеризується особливими та неповторними ознаками, які детерміновані особливістю даного складу злочину, його взаємозв'язком з суб'єктом та об'єктивною стороною даного злочину. Вірне її встановлення сприятиме інтересам ефективної роботи системи кримінально-правової охорони та правосуддя у сфері, що пов'язана з протидією злочинам, які можна охарактеризувати як корупційні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України / Р. В. Вереша ; [вступне слово д-р юрид. наук, проф. М. І. Мельник]. — К. : Атіка, 2005. — 224 с.
2. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів- К.: Атіка, 2004.-488 с.
3. Уголовное право. Общая часть: Учебник / Под ред. М. П. Журавлева, А. И. Рапога. — М: Институт международного права и экономики, 1996. — 558с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Відп. ред. проф. Є.Л. Стрельцов. — Х.: Одіссей, 2009. — 328 с.
5. Александров Ю.В. Кримінальне право України: Заг. частина: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. — К.: МАУП, 2004. — 328 с.
6. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. — К.: Юрінком Інтер, 2013. — 712 с.
7. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2010. — 456 с.
8. Дагель П.С. Классификация мотивов преступления и ее криминологическое значение / П.С. Дагель // Некоторые вопросы социологии и права: материалы научн.-теор. конф. — Иркутск, 1967. — С. 265—271.
9. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений — [4-е изд., доп.] [Электронный ресурс] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — М. : CD-изд-во «Media Group», 2012. — 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) : цветн. ; 12 см — Систем. требования : Pentium-100 ; 32 Mb RAM ; CD-ROM Windows 98 /XP. — Название с титул. экрана.
10. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. Станом на вересень 2011 р. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 320 с.
11. Савченко А.В. Кримінальне право України. Загальна частина (у схематичних діаграмах) [текст] : навч. посіб. / А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк. — К.: - «Центр учбової літератури», 2014. — 156 с.
12. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид., допов. — Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. — 2013. — 1040 с.